

Таким чином, сучасний етап розвитку економічних систем характеризується співіснуванням і тісним переплетенням конкуренції та монополії, а також взаємною трансформацією конкуренції та монополії. Рівень і стан розвитку економічної конкуренції визначаються не відсутністю монополій, а певним кількісним співвідношенням між секторами, в яких домінують конкурентні відносини, та монополізованими секторами економіки.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з необхідністю визначення дієвих заходів та ефективних інструментів державного регулювання конкурентно-монопольних тенденцій на внутрішніх ринках країн з метою забезпечення реалізації позитивних ефектів та недопущення зловживання монополією владою з боку окремих ТНК, сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних компаній на внутрішньому та зовнішньому ринках.

1. Лисина М. И. Трансформация условий конкуренции в современной экономике // Проблемы теории и практики управления. – 2005. – №4. –

УДК 339.9

ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНА СИСТЕМА РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВИХ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ

У роботі проаналізовано складові інституційно-організаційної системи регулювання галузевих ринків, а саме сукупність міждержавних угод, правових, нормативних актів, організаційної інфраструктури забезпечення дотримання й розвитку зазначених угод, неурядових організацій.

Ключові слова: інституційно-організаційної системи регулювання, галузеві ринки, СОТ, ЮНКТАД, міжурядові організації.

Сделан анализ составляющих институционально-организационной системы регулирования мировых отраслевых рынков, а именно совокупность межгосударственных договоров, правовых, нормативных актов, организационной инфраструктуры обеспечения и развития указанных договоров, негосударственных организаций.

Ключевые слова: институционально-организационной системы регулирования, отраслевые рынки, ВТО, ЮНКТАД, межгосударственные организации.

In the article are analyzed the institutional-organizational system of industry markets regulation components, notably the complex of interstate agreements, legal and standard acts, the organizational infrastructure to secure complying and development of mentioned agreements, non-state organizations.

Keywords: institutional-organizational system of regulation, industry markets, WTO, UNCTAD, intergovernmental organizations.

Суперечності функціонування міжнародних галузевих ринків, серед яких збільшення обсягів виробництва ТНК і глобальних компаній, їх пануюче становище на більшості ринків, залучення ресурсів для розвитку обмеженої кількості країн світу, потреба у вільному розміщенні технологій, ресурсів і продукції, що не забезпечується наявним рівнем транспортної інфраструктури, та інші, обумовлюють створення ефективної системи регулювання на світовому рівні. Сучасні процеси інтернаціоналізації господарського життя призвели до глобалізації формальних та неформальних інституцій. Цей процес проявляється через визнання примату норм міжнародного права над національними, у стандартизації багатьох законодавчих норм, поступовому зближенню національних правових систем тощо. Разом з цим, центр прийняття рішень переноситься на наднаціональний, наддержавний рівень.

Проблемам інституційного регулювання світогосподарських зв'язків присвячено праці відомих українських економістів, таких як В. Базилевич, Т. Гайдай, Н. Гражевська, А. Гриценко, А. Філіпенко та інших. Проте більшу увагу в даній статті хотілось би приділити аналізу системи управління міжнародних ринкових відносин на рівні галузей.

Метою статті є дослідження інституційно-організаційної системи регулювання світових галузевих ринків.

У ринковій економіці, як зазначає Т.В. Гайдай, інституції визначають правила, за якими функціонують ринки

С. 25–32. 2. Шнипко О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації / О. Шнипко – К.: Наукова думка, 2003. – 334 с. 3. Завьялов П. Кооперация в мире капитала: международные аспекты промышленного кооперирования – М., 1979. – С. 240. 4. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. Глобальні трансформації і стратегії розвитку. – К., 1998. – 233 с. 5. Хусаинов Б. Д., Наметша А. С., Сабиров А. С. Транснациональные корпорации в глобальной экономике: тенденции развития [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/1289.pdf>. – Назва з екрана. 6. Managing the World Economy. The Consequences of Corporate Alliances. – New York, 1997. – р. 396. 7. Кортен Д. Когда корпорации правят миром – СПб.: Агентство "ВиТ принт", 2002. – 328 с. 8. Hamel G., Prahalad S. Competing for the future. – Harvard Business School Press, 1996. – 384 p. 9. Глобальна конкуренція в умовах однополюсного глобалізму: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції / Відп. редактор О. Г. Білорус. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. – 54 с. 10. Зянько В. Глобалізація та інноваційний процес: їхній взаємовплив // Економіка України. – 2006. – № 2. – С. 84–89. 11. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки / За ред. акад. НАН України В. Гейця, акад. НАН України В. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Кваснюка – К.: Фенікс, 2007. – 556 с. 12. Райская Н., Сергиенко Я., Френкель А. Государство, инновации и развитие экономики // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 10. – С. 27–33.

Надійшла до редколегії 08.02.11

А. Ігнатюк, д-р екон. наук, доц.

та підприємницької структури, задають моделі економічної поведінки господарюючих суб'єктів, визначають основні передумови та суть ринкової гри. Правила ринкової взаємодії регулюють доступ до законного використання рідких і цінних ресурсів, а тому мають бути єдині, загальнообов'язковими, прозорими, передбачуваними, правовим чином закріпленими та регламентованими, стабільними та довільно не змінюваними [1, с. 18-19].

Інституційно-організаційна система регулювання глобальних галузевих ринків, що сформувалася на сучасний момент має наступні складові.

По-перше, сукупність міждержавних дво- і багатосторонніх угод, правових, нормативних актів. Структура міжнародного економічного права (МАП) включає нормативні блоки, які стосуються міжнародних економічних відносин, міжнародної економічної інтеграції, міжнародної правової відповідальності та санкцій щодо врегулювання міжнародних суперечок щодо міжнародних економічних відносин, міжнародне торговельне право, міжнародне фінансове право, міжнародне інвестиційне право, право міжнародної економічної допомоги тощо. Найважливішими серед них є: Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку (1974 р.), Програма дій зі створення нового міжнародного економічного порядку (1974 р.), Хартія економічних прав та обов'язків держав (1974 р.), Кіотський протокол (1998 р.), Монтеррейський консенсус Міжнародної конференції по фінансуванню розвитку (2002 р.), Йоханнесбург

зья декларация по стійкому розвитку (2002 р.), Декларация принципів побудови інформаційного суспільства (2003 р.), Дохинська декларация про фінансування розвитку (2008 р.), Комплекс принципів і правил про конкуренцію (1980 р.), Сан-Паульський консенсус (2004 р.) та ін.

Другою складовою інституційно-організаційної системи регулювання глобальних галузевих ринків, є організаційна інфраструктура забезпечення дотримання й розвитку зазначених угод. Це міжнародні організації – об'єднання держав, їх структур (відомств), громадських організацій, національних товариств, асоціацій на рівнях галузей економіки, індивідів, які створюються для досягнення спільних цілей у різних сферах суспільного життя. Зазначена підсистема включає такі ланки як міжурядові міжнародні організації; неурядові міжнародні організації; регіональні організації, внутрішньодержавні регіони, великі міста; транснаціональні корпорації; окремі видатні особи (Нобелівські лауреати, відомі фінансисти, підприємці та ін.) [2, с. 319-321]

Міжурядові організації створюються на основі угод і договорів між державами на урядовому або міжвідомчому рівні, мають відповідні повноваження, структуру управління, є суб'єктами міжнародного права та укладають відповідні угоди. Це ООН, МВФ, СОТ, ОПЕК, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Конференція ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) та ін.

ООН створена з метою підтримки і зміцнення міжнародного світу й безпеки, розвитку співробітництва між державами. Центральне місце в якості радного, директивного та представницького органу ООН займає Генеральна Асамблея, яка розглядає принципи співробітництва в області забезпечення миру й безпеки. В її склад входять 6 комітетів: з питань роззброєння і міжнародної безпеки, з економічних і фінансових питань, з соціальних, гуманітарних питань і питань культури, зі спеціальних політичних питань і питань деколоніалізації, з адміністративних і бюджетних питань, з правових питань; Генеральний комітет і Комітет з перевірки повноважень.

Незважаючи на свою унікальність, ООН довела свою неспроможність по багатьом питанням, зокрема неможливістю швидко адаптувати до зміни світових реалій. Тому ООН критикують за неефективність, недемократичність, недостатню увагу до проблем країн, що розвиваються, непомірний бюджет.

До організаційних систем ООН, що займаються регулюванням галузевих ринків належать Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Конференція ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Світова торгова організація (СОТ), група Світового банку, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) та ін.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) допомагає країнам з економікою, що розвивається, та перехідною економікою модернізувати й вдосконалювати методи ведення сільського, лісового й рибного господарства. ФАО, по-перше, діє як інформаційна мережа, використовуючи досвід персоналу для збирання, аналізу та розповсюдження інформації з метою сприяння розвитку; по-друге, ділиться досвідом щодо розробки сільськогосподарської політики, підтримки планування, розробки ефективного законодавства, національних стратегій; по-третє, забезпечує мобілізацію засобами та управління грошовими коштами, що надаються промислово розвиненими країнами, банками розвитку та іншими донорами; по-четверте, надає технічні ноу-хау й в окремих випадках виступає як джерело фінансування; по-п'яте, сприяє розвитку природоохоронного сільського господарства з метою досягнення

ним стійкості й прибутковості, а також охорони навколишнього середовища.

Найбільш впливовою інституцією щодо регулювання галузевих ринків в умовах глобалізації є Конференція ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), що виконує наступні функції: по-перше, сприяє інтеграції країн, що розвиваються, в світову економіку; по-третє, діє в якості форуму для обговорення суперечливих питань на міжурядовому рівні, при підтримці експертів та обміну досвідом, з метою досягнення консенсусу; по-друге, проводить дослідження та аналіз політики, збір даних для дискусій представників уряду та експертів; по-четверте, надає технічну допомогу, з урахуванням потреб, для країн, що розвиваються, та з перехідною економікою. Основні напрями діяльності ЮНКТАД щодо регулювання галузевих ринків наступні.

1. Торговля й сировинні товари:

- товарна диверсифікація та розвиток: сприяння диверсифікації виробничих і торговельних структур, допомога урядам у розробці та здійсненні політики диверсифікації, рекомендації підприємцям щодо адаптації бізнес-стратегій і посилення конкурентоспроможності на світовому ринку;

- конкурентна й споживча політика: забезпечення аналізу та створення потенціалу в галузі конкуренції, законодавства про захист споживачів, конкурентної політики; публікація оновленого Типового закону про конкуренцію;

- торгові переговори та комерційна дипломатія: сприяє країнам, що розвиваються, у всіх аспектах торгових переговорів;

- аналіз інформації по торгівлі;

- торгівля й навколишнє середовище: вплив екологічних вимог на торгівлю.

2. Інвестиції та розвиток підприємництва:

- міжнародні інвестиції й технологічні заходи: допомога країнам, що розвиваються, щодо участі у створенні міжнародних норм в галузі інвестицій на двосторонньому, багатосторонньому та регіональному рівнях;

- огляд інвестиційної політики: призначений для ознайомлення урядів та приватного сектору з інвестиційним середовищем і політикою в тій або іншій країні;

- створення інвестиційних довідників;

- емпіричні дослідження розвитку підприємництва, зокрема малим і середнім підприємствам через місцеві ринкові центри підтримки бізнесу.

3. Макроекономічна політика, заборгованості, фінансування розвитку:

- аналіз політики й досліджень з питань глобальної економічної взаємозалежності, міжнародної валютно-фінансової системи, макроекономічної політики й проблем розвитку;

- технічна й консультативна підтримка;

- комп'ютерне управління заборгованістю й фінансовим аналізом.

4. Технології та логістика:

- комплексна митна система, що прискорює оформлення митних процедур, допомагає урядам у реформуванні та модернізації митних процедур;

- комп'ютерна система слідкування за рухом вантажів;

- розвиток туризму у країнах, що розвиваються, шляхом використання ІКТ;

- дослідження передового досвіду в галузі нових технологій, їх передачі, розвиток науки, техніки, інноваційної політики (Комісія ООН по науці та техніці);

- трейнфортрейд програми: навчання у всіх галузях торгівлі з метою підвищення конкурентоспроможності країн, що розвиваються.

На особливу увагу заслуговують програми та заходи ЮНКТАД щодо регулювання функціонування галузевих ринків. Наведемо найбільш важливі, на наш погляд, проекти.

➤ Ініціатива "Біотрейд", спрямована на збір, аналіз, обробку, перетворення й комерціалізацію товарів та послуг на основі використання природного біорізноманіття у відповідності до критеріїв екологічної, соціальної та економічної стійкості, сприяння біоторгівлі. Був розроблений портфель програм за регіонами та країнами.

➤ Програма "Сировинні товари", спрямований на моніторинг і аналіз основних тенденцій на сировинних ринках, зокрема, міжнародна нестабільність цін, цінові тенденції довгострокового періоду, диверсифікація, доступ до ринків, участь у постачанні (ланцюг створення вартості, фінанси, інвестиції, ринкова інфраструктура), механізми для управління ціновими ризиками, стандарти тощо.

➤ Програма "Конкурентна та споживча політика" спрямований на вирішення проблем конкурентного політики та законодавства. Міжурядова група експертів по конкурентному законодавству й політики проводить консультації з питань конкуренції, обмін досвідом, здійснює добровільний огляд конкурентного права та політики. ЮНКТАД діє на основі "Комплексу принципів і правил про конкуренцію", що схвалений і прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 5 грудня 1980 р., який є загально визнаним інструментом з питань конкуренції.

➤ Програма "Креативна економіка та промисловість". Креативна економіка є новою концепцією взаємодії між творчістю, культурою, економікою та технологіями у сучасному світі, де домінують образи, звуки, тексти, символи. Сьогодні творчі галузі є одними з найбільш динамічних секторів у світовій економіці. Вони знаходяться на перетині мистецтва, культури, бізнесу й технологій, надають дохід за рахунок торгівлі та прав інтелектуальної власності. Серед них традиційні: культурні заходи (художні ремесла, фестивалі, святкування), місця (історичні монументи, музеї, бібліотеки, архіви); мистецькі: образотворче мистецтво (малювання, скульптура, фотографії тощо); виконавчі (театри, опера, танці, цирк тощо); медіа: друкована продукція (книги, газети, журнали); аудіо-візуальні: (фільми, телебачення та радіо); нова медіа (відео ігри, анімація); функціональний креатив: дизайн (інтер'єр, графіка, мода, коштовності, іграшки); креативний сервіс (архітектура, реклама, цифрові послуги). ЮНКТАД займається сприянням творчої економіки як нового джерела розвитку, організовує, бере участь у міжнародних та національних заходах, надає консультативну, технічну допомогу, статистику, створив глобальну базу даних про світову торгівлю креативною продукцією.

➤ Програма врегулювання суперечок у міжнародній торгівлі, інвестиціях, інтелектуальній власності допомагає врегулювати суперечності у межах СОТ, а також ЮНСІТРАЛ.

➤ Програма "ІНФОКОММ" – інформація про товари та ринки – фінансується урядом Франції та спрямований на досягнення таких цілей:

- розвиток міжнародного електронного порталу, де міститься інформація про товари, ринкові структури та інновації;
- створення партнерських угод з міжнародними органами по сировинним товарам і дослідницькими групами щодо оновлення та розповсюдження інформації;
- створення інформаційно-координаційного центру щодо надання огляду нових товарних бірж;

▪ публікація "World Commodity Survey", де надана інформація про 80 сировинні товари та ключові галузеві ринки тощо.

➤ З метою сприяння горизонтальній, вертикальній та географічній диверсифікації виробничих і торговельних структур реалізується також програма "Диверсифікація". Вона створена для допомоги підприємствам, що залежать від сировинного сектору, адаптувати свої стратегії диверсифікації експорту та ділової практики до сучасних вимог ринку, наприклад, шляхом налагодження зв'язків, доступу до інформації та партнерських каналів, забезпечувати постачання, створювати ефективні партнерські стосунки з банками та іншими постачальниками фінансових засобів.

ЮНКТАД готує та публікує журнал "Транснаціональні корпорації", який містить статті щодо економічних, правових, соціальних та культурних наслідках діяльності ТНК.

Велике значення мають також статистичні дані аналізу міжнародної торгівлі, прямих інвестицій і товарів, що публікуються ЮНКТАД. Здійснюється аналіз промисловості за товарним виробництвом, індексом промислового виробництва, розробляється класифікація видів економічної діяльності.

Як відомо, провідною міжнародною економічною організацією є Світова організація торгівлі (СОТ), членами якої вже є 153 країни, на які припадає близько 96% обсягів світової торгівлі. Її функціями є встановлення правил міжнародної системи торгівлі і вирішення спірних питань між країнами членами, що підписані під близько 30-ма угодами організації. Після приєднання ряду країн, які зараз є кандидатами на вступ, у межах СОТ здійснюватиметься майже весь світовий торговельний оборот товарів та послуг.

Регулювання міжнародної торгівлі в рамках СОТ здійснюється на базі основних правил і принципів, серед яких одним з найважливіших є принцип недискримінації. Він означає, що всі контракти сторони члени СОТ зобов'язані надавати одна одній однаково сприятливі умови. Таким чином, жодна країна не повинна робити винятки для іншої або застосовувати щодо неї дискримінаційний підхід. Принцип недискримінації поділяється на суб-принцип режиму найбільшого сприяння, який застосовується до зовнішніх ринків, та суб-принцип національного режиму, який стосується внутрішнього ринку.

Режим найбільшого сприяння передбачає надання однакових переваг всім країнам в разі надання певної переваги одній країні. Наприклад, держава-член СОТ надає окремій країні, яка не обов'язково є членом СОТ, деякі пільги в торгівлі певною послугою. Зазначена країна повинна згідно режиму найбільшого сприяння встановити щодо інших держав – членів СОТ однаковий пільговий режим. Таким чином викликається мультиплікаторний ефект, який забезпечує поширення пільг, наданих окремій країні, на всі держави – члени, що і сприяє подальшій лібералізації торгівлі. Допускаються також винятки із зазначеного принципу, термін дії яких обмежений до 10 років та які переглядаються через п'ять років після впровадження з метою перевірки існування умов, що зумовили їхню необхідність.

Національний режим забороняє дискримінацію іноземних товарів та послуг, наприклад, якщо держава субсидіює вітчизняного оферента послуг, тоді право на субсидії повинен також отримати іноземний оферент. Оскільки такі положення стосуються, зокрема, аудіовізуальної продукції, державних університетів, дитячих садків тощо, вони вважаються проблематичними, тому що викликають примусову комерціалізацію певних сфер економіки.

Принцип взаємності, який на даний момент особливо стосується України, зазначає, що країна, яка вступає в СОТ, отримує певні переваги, але і бере на себе певні зобов'язання. В зв'язку з цим важливо також зазначити, що жодна країна "де факто" не може відступити від попередньо взятих на себе зобов'язань в зв'язку з економічними наслідками для неї.

Система СОТ заохочує конкуренцію і знижує торговельні бар'єри, внаслідок чого споживачі виграють. Найочевидніша вигода вільної торгівлі для споживача – це зниження вартості життя. У результаті зниження протекціоністських торговельних бар'єрів дешевшають готові імпортовані товари і послуги, а також вітчизняна продукція, у виробництві якої використовуються імпорتنі комплектуючі.

Як правило, митні тарифи, державні виробничі субсидії і кількісні обмеження імпорту ведуть не до захисту вітчизняного ринку, а до підвищення вартості життя. Так, у Великобританії споживачі платять на 500 мільйонів фунтів у рік більше за одяг через торговельні обмеження на імпорт текстилю; для канадців ця сума складає приблизно 780 млн. канадських доларів. Показово, що лібералізація сектору телекомунікацій у Європейському Союзі призвела до зниження цін за послуги в середньому на 7-10%.

Ширший вибір товарів і послуг – також безсумнівна перевага вільної торгівлі. Зовнішня конкуренція стимулює ефективне вітчизняне виробництво, опосередковано знижує ціни і підвищує якість вітчизняної продукції.

У результаті активнішого товарообміну розвиваються нові технології, як це відбулося, наприклад, з мобільним зв'язком.

Збільшення експорту вітчизняної продукції також збільшує доходи виробників, податкові надходження в бюджет, а отже і доходи та добробут населення в цілому.

Економічні вигоди від СОТ полягають у наступному:

1. Зниження торговельних бар'єрів сприяє росту торгівлі, що веде до підвищення як державних, так і особистих доходів.

2. У довгостроковій перспективі розвиток торгівлі веде до підвищення зайнятості в експортних галузях економіки, хоча короткострокове скорочення робочих місць у результаті конкуренції вітчизняних виробників із закордонними практично неминуче. Однак протекціонізм не вирішує проблеми зайнятості. Навпаки, підвищення торговельних бар'єрів викликає зниження ефективності виробництва і якості вітчизняної продукції, що за умови обмеження імпорту веде до зростання цін, негативно позначається на обсягах продажу та, з рештою, на кількості робочих місць. Така ситуація склалася, наприклад, у 1980-і рр. у США, коли були введені жорсткі обмеження на імпорт японських автомобілів.

3. Застосування принципів СОТ дозволяє підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави за рахунок зменшення тарифних і нетарифних торговельних бар'єрів. Недискримінаційний підхід, передбачуваність і прозорість економіки приваблюють партнерів і підвищують товарообіг, сприяють оптимізації діяльності і зниженню витрат компаній, створенню сприятливого клімату для торгівлі та інвестицій, припливу капіталу у країну.

При підписанні Генеральної угоди про торгівлю і тарифи (ГАТТ), норми якої стримували використання експортних субсидій, постало питання про політику державної підтримки виробників як інструмент протекціонізму. Продовженням зусиль стала Угода про субсидії та компенсаційні заходи (далі – Угода СКЗ), яка була прийнята в результаті Уругвайського раунду переговорів у 1994 р. Цією Угодою встановлено загальні правила надання субсидій для виробництва промислових товарів.

Угода СКЗ є обов'язковою для всіх країн – членів СОТ. Вона визначає загальні правила використання державних субсидій для промислових товарів, а також процедури захисту країн – членів СОТ, якщо вони зазнали негативного впливу субсидій. Метою угоди є обмеження тих субсидій, які справляють негативний вплив на міжнародну торгівлю та конкуренцію.

Термін "субсидія" вживається в Угоді СКЗ у широкому розумінні та включає, по суті, будь-яку державну підтримку у вигляді фінансових засобів, товарів та послуг, що надаються державою на пільгових умовах, а також будь-яку підтримку доходу чи ціни, яка прямо чи опосередковано призводить до зростання експорту будь-якого товару з території країни, яка субсидує, або до зменшення імпорту товару на її територію. Визначаються наступні форми субсидіювання:

- пряме надання державним органом грошових коштів: дотації;
- вливання капіталу шляхом придбання урядом акціонерного капіталу;
- державні позики;
- потенційне пряме надання грошових коштів або зобов'язань: державні гарантії позики;
- пряме списання заборгованості чи покриття урядом заборгованості;
- відмова від доходів, що належать уряду, або не стягнення їх: податкові пільги, відстрочення сплати податків;
- надання урядом товарів та послуг (за винятком тих, що є складовими загальної інфраструктури);
- закупівля урядом товарів на пільгових умовах порівняно з ринковими умовами;
- доручення чи наказ державного органу недержавній установі виконувати одну чи більше з зазначених функцій [3].

У той самий час застосування неадресних субсидій дозволяється і не обмежується в рамках СОТ, оскільки вони не справляють значного негативного впливу на конкуренцію та торгівлю. Неадресною є субсидія, яка надається на основі об'єктивного критерію (наприклад, кількість працівників або розмір підприємств) та не створює переваг для окремих підприємств чи галузей відносно інших. Такі субсидії є дозволеними в рамках СОТ, і тому уряди країн – членів СОТ можуть вільно використовувати цей інструмент для вирішення економічних та соціальних завдань. До неадресних субсидій, які економічна наука визначає як нейтральні та недискримінаційні, не застосовуються компенсаційні заходи.

Відповідно до Угоди СКЗ субсидія вважається адресною, якщо орган, що її надає, чи законодавство, відповідно до якого діє орган, прямо обмежують доступ до субсидії лише для окремих підприємств галузі, певних галузей або окремих підприємств певного географічного регіону (стаття 2, параграф 2.1). Угодою визначаються такі види адресних субсидій: 1) адресні щодо підприємства; 2) адресні щодо галузі промисловості; 3) адресні щодо регіону країни; 4) зумовлені показниками експорту чи заміщення імпорту.

Адресні субсидії поділяють на дві категорії: заборонені субсидії та субсидії, що дають підстави для вжиття заходів. Заборонені субсидії статтею 3 Угоди СКЗ визначаються як економічна вигода, що надається центральним урядом або місцевою владою виробникам товарів у вигляді фінансового сприяння з метою стимулювання експорту (експортні субсидії) або з метою використання вітчизняних товарів замість імпорتنих (імпортозаміщуючі субсидії). Такі субсидії спрямовані на підвищення конкурентоспроможності субсидованого товару, вони безпосередньо впливають на торгівлю, отже, вважається, що

вони завдають шкоду інтересам інших членів СОТ. Відповідно до вимог Угоди СКЗ члени СОТ повинні відмовитися від усіх заборонених субсидій.

У разі порушення вимог Угоди СКЗ щодо заборонених субсидій, передбачається швидкий (тривалістю до трьох місяців) та спрощений механізм врегулювання торговельних суперечок. У разі підтвердження доказів щодо існування забороненої субсидії країні надається можливість негайно скасувати цю субсидію. Якщо за період, встановлений спеціальною групою експертів, заборонена субсидія не ліквідується, члени СОТ, які подали скаргу, мають право застосовувати проти країни, яка надає заборонені субсидії, правові заходи захисту або компенсаційні мита.

На відміну від заборонених, використання другої категорії адресних субсидій – субсидій, що дають підстави для вжиття заходів, – дозволене за умов, якщо вони не завдають прямо чи не несуть можливої загрози щодо серйозної шкоди інтересам інших членів СОТ. До таких субсидій відносяться переважно внутрішні виробничі субсидії.

Угода СКЗ не забороняє повернення непрямих податків як на товар, що експортується, так і на виробничі ресурси і комплектуючі, включаючи енергію, бензин, мастила, каталізатори, які використовуються у виробництві експортних товарів. Дозволені також експортні кредити, кредитування поставок товарів, запровадження системи кредитного страхування за ставками, еквівалентними міжнародним. Отже, будь-який механізм, що створює для вітчизняних експортерів рівні з іноземними конкурентами умови на міжнародних ринках, є легітимним.

Напрями неадресних горизонтальних програм субсидування, які можна вільно використовувати в рамках СОТ для вирішення економічних та соціальних завдань:

- державна підтримка доконкурентної науково-дослідної діяльності підприємств, а саме вивчення інформації та проведення досліджень, необхідних для розвитку технологічних потужностей, впровадження інновацій, управлінських технологій та адаптації до міжнародних стандартів;

- послуги у сфері маркетингу – сприяння проведенню маркетингових досліджень для поширення серед національних виробників інформації про зовнішні ринки збуту: технічні стандарти та вимоги щодо якості, маркетингові канали збуту, потреби та уподобання зарубіжних споживачів тощо;

- сприяння впровадженню міжнародних стандартів якості – програми адаптації до міжнародних стандартів якості, санітарних та фітосанітарних норм безпеки є суттєвими факторами конкурентоспроможності товарів;

- розвиток загальної інфраструктури обслуговування виробництва та експорту – транспортної, телекомунікаційної інфраструктур та сектора фінансових послуг сприяють зменшенню виробничих транзакційних (операційних) витрат та поліпшенню доступу до зовнішніх та внутрішніх ринків збуту та ринків ресурсів;

- навчання та перекваліфікація робочої сили та управлінців;

- підтримка малого бізнесу;

- впровадження підприємствами нових стандартів охорони.

Загальний підхід країн – членів Європейського Союзу до політики у сфері державної допомоги визначено у законодавстві ЄС щодо спільного ринку, а саме у Римському договорі про заснування Європейського Співтовариства (далі – Римський договір). Римський договір не дає визначення "державної допомоги", а лише описує критерії, якими визначається допомога урядів, що не відповідає принципам спільного ринку (абзац 1 статті 87).

За критерієм призначення Європейська Комісія розрізняє три види державної допомоги: регіональна допомога, допомога на горизонтальні цілі та допомога для галузей. Допомога на горизонтальні цілі – це допомога загального характеру, спрямована на вирішення проблем в економіці шляхом підтримки інноваційного розвитку та економічного зростання, наприклад, допомога на дослідження та розвиток, допомога на охорону навколишнього середовища тощо.

Галузева допомога надається для галузей промисловості, які переживають економічні труднощі. У 1987 р. Комісія сформулювала пояснення, що стосуються політики ЄС відносно галузевої допомоги, у яких наголошувалося, що допомога має використовуватися не для підтримки status quo, а для вирішення довгострокових проблем, а програми допомоги повинні передбачати скорочення обсягів, мати тимчасовий характер і бути пов'язаними із цілями реструктуризації певного сектора. Крім того, Комісія розробила конкретні показники для оцінки ефективності допомоги держави тим галузям промисловості, діяльність яких держава підтримує особливо інтенсивно, а також посилила контроль за допомогою для забезпечення чесної конкуренції в ЄС. Нині до секторів, охоплених спеціальними правилами, належать такі промислові галузі: вугільна, сталеплавильна, суднобудівна, автомобільна та виробництво хімічних волокон. Європейська комісія прагне спрямовувати допомогу, призначену для промисловості, на горизонтальні цілі, однак на практиці досить складно відійти від галузевого підходу, який застосовувався десятиліттями.

Спеціальні норми щодо надання субсидій для аграрного сектора регулюються Угодою про сільське господарство. Загалом, вимоги СОТ щодо субсидування сільського господарства обмежують використання різних видів субсидій менш суворо у порівнянні з нормами субсидування інших секторів. Однак упродовж останніх років члени СОТ активно обговорюють питання наближення умов надання субсидій в аграрному секторі та промисловості.

Фінансова допомога має надаватися лише з урахуванням ефекту мультиплікатора, тобто лише тим об'єктам, розвиток яких здатен по ланцюгу створювати максимальний сукупний попит на продукцію інших галузей господарства. Яскравий приклад такого підходу має місце в економіці сучасного Китаю, де максимальний мультиплікативний ефект створюють інвестиції у будівництво, транспорт та сферу комунікацій, розвиток яких виступає важливою передумовою економічного зростання.

Встановленою ціллю СОТ є підтримка вільної торгівлі та економічного зростання. Проте дуже часто СОТ звинувачують в частковому та нечесному ухилі в бік міжнародних корпорацій та багатих націй. Критики доводять, що малі країни у СОТ користуються незначним впливом, і всупереч цілі СОТ, замість допомоги країнам, що розвиваються, впливові нації у СОТ фокусуються на своїх власних комерційних інтересах. Вони також стверджують, що стабільно ігноруються принципи здоров'я, безпеки та охорони довкілля.

Великий спектр інструментарію щодо фінансового регулювання галузевих ринків має група Світового банку. Одним з напрямів його діяльності є інвестиційна політика та операції в галузі розвитку. Інвестиційні операції зосереджуються на довгострокових (5-10 років), а також фінансуванні товарів, робіт, послуг, що сприяють соціально-економічному розвитку. Ці інвестиційні проекти охоплюють велику кількість галузевих ринків – від сільського господарства до розвитку освіти та охорони здоров'я. Початково позики на цілі розвитку спрямовувалися на реформи макроекономічної політики, проте

нині вони зосереджені на структурному, фінансовому секторі, реформах соціальної політики. Світовий банк надає гранти, кредити, займи на технічну допомогу, консультативні послуги. Велике значення для розвитку галузевих ринків має база даних банку галузевої діяльності по країнам.

Неурядові міжнародні організації об'єднують громадські структури та наукові співтовариства, приватні компанії та підприємства, приватних осіб різних держав, які не є суб'єктами міжнародного права. Серед найбільш відомих неурядових глобальних акторів – професійні організації (Міжнародна асоціація журналістів, Міжнародна асоціація юристів), релігійні, гуманітарні, Римський клуб тощо.

Регіональні організації, внутрішньодержавні регіони відображають, з одного боку, тенденцію активізації зовнішньоекономічної діяльності внутрішніх регіонів країни, їх прагнення бути більш самостійними в ухваленні рішень. З іншого, трансрегіональну активність країн, спрямовану на досягнення домовленостей та угод у межах міжрегіональних об'єднань.

Транснаціональні корпорації є структурами щодо управління міжнародними трансакціями, що створюються суб'єктами приватного сектору. ТНК є головними суб'єктами міжнародної торгівлі і сучасного технологічного прогресу у світовій економіці, а також головне джерело трансферту технологій для менш розвинених країн. За оцінкою дослідників, приблизно 75-80% загальносвітового обсягу НДДКР здійснюється саме у межах ТНК, на 700 найбільших промислових компаній світу, більшість з яких є ТНК, припадає близько половини всього обсягу комерційного використання винаходів у світі. Високою є роль ТНК у розвитку високотехнологічних галузей обробної промисловості: Ірландії – 95,6%, Великобританії – 59,0%, Канаді – 52,5%, Франції – 51,5%, Норвегії – 48,6% [4, с. 294].

ТНК підтримуються урядами країн їх походження, вони здійснюють величезний фінансовий і політичний тиск на не тільки на ринки, але й на уряди. Явним або неявним способом ТНК можуть гальмувати технологічний прогрес периферійних країн, мотивуючи це використанням стандартизованих технологій, які представляють собою не нові досягнення, а ті, що вже широко використовуються й закінчують свій виробничий цикл у периферійних країнах.

Переговори, що проводяться в останній час у межах комісії ООН із ТНК під егідою МВФ та СБ, сприяли появі неформальних правил здійснення міжнародних інвестицій транснаціональними компаніями, а саме:

- правил входження, що передбачає створення філії ТНК на території суверенної держави без дозволу останньої. У багатьох випадках правила можуть обмежуватися урядом сторони, що приймає, якщо іноземні інвестиції загрожують національній безпеці або мета донорів вступає у суперечність з чинним законодавством;

- правил припинення контракту, згідно з яким країна-реципієнт в односторонньому порядку може націоналізувати філію ТНК за умови дотримання чинного законодавства й виплати відповідної компенсації інвестору;

- правил справедливого недискримінаційного режиму, згідно з якими для іноземних інвесторів має бути

встановлений іноземний режим, не менш сприятливий, ніж для національних. Будь-які пільги чи виключення повинні однаковою мірою поширюватися як на національних, так і іноземних інвесторів;

- правил регулювання суперечностей, які передбачають незалежний і неупереджений арбітраж на основі міжнародної конвенції з урегулюванням інвестиційних суперечок, підписаних 115 країнами під егідою Світового банку [5, с.173].

Специфіка сучасного етапу розвитку системи глобального регулювання галузевими ринками пов'язана з такими особливостями:

1. Звуженням автономії суб'єктів, які розробляють економічну політику на рівні національного господарського комплексу, загострення проблем визначення пріоритетності розвитку.

2. Розширення кола суб'єктів економічного та політичного впливу на ринки.

3. Боротьба окремих держав, груп, апарату діяльності міжнародних організацій за можливості впливати на прийняття глобально значимих економічних рішень.

4. На початку ХХІ ст. діють десятки тисяч міжнародних організацій, які дуже відрізняються видами діяльності, формами об'єднання, числом учасників, цілями, завданнями, компетенція ми тощо.

5. Сучасний процес прийняття рішень на глобальному рівні характеризується виробленням колективних рішень шляхом переговорів, багатосторонніх міждержавних форм, спільних зустрічей тощо.

6. Існує різноманіття, множинність форм та методів управління.

Таким чином, сучасний розвиток світової економіки демонструє, що за відсутності належного інституційного ринкового облаштування, упорядкування глобального економічного простору дія законів ринку характеризується абсолютною неадаптованістю до планетарних закономірностей і процесів. Внаслідок перекосів транснаціональних мотивацій наявні центри прийняття планетарних рішень відроджують неприборканий дикий ринок. Реалізація неоліберальної моделі глобалізації призводить до перенесення на планетарний рівень провалів ринку, які не корегуються належним суспільним контролем за економікою. Свідченням цього стала світова фінансова криза. Вона фактично є наслідком втрати вартісних функцій фінансових засобів та активів, оскільки неможливо визначити їх міру обміну по всьому світу. Тому необхідним є вдосконалення сучасної інституційно-організаційної системи регулювання світових галузевих ринків.

1. Гайдай Т.В. Категоріальна визначеність поняття інституції / Т.В. Гайдай // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія Економіка. – 2005. – № 75. – С. 15-19 с. 2. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін: [монографія] / Гражевська Н.І. – К.: Знання, 2008. – 431 с. 3. Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / За ред. С.Касьянова. – К.: Норт-Друк, 2004. – 85 с. 4. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М.Геєць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Експрес", 2009. – 864 с. 5. Одягайло Б. М. Економіка і транзитивність: від найпростішої до глобальної / Одягайло Б.М. – Д.: Пороги, 2003. – 311 с.